

ห้าปีในเส้นทางของเอเชียโทเปีย: จุดหมายที่มี ในพื้นที่ว่างเปล่าของกาลเวลา

บทความ
ศิลปะวัฒนธรรม
จุมพล อภิสุข

- ๑ -

บนถนนสายเอเชีย

"เอเชียโทเปียจัดมาเป็นปีที่ ๕ แล้ว คุณจะสรุปให้เราเห็นถึงการทำงานศิลปะ แสดงสดในเอเชียได้บ้างหรือยัง" ริชาร์ด มาร์แตล (Richard Martel) ศิลปินจาก ควิเบก (Quebec, Canada) ที่มาร่วมเทศกาล เอเชียโทเปียครั้งที่ ๕ ที่เพิ่งผ่านมาได้ครั้ง ทาง ตั้งกระทัดรัดถามให้ผมได้ขบคิด ขณะอยู่บนทางหลวงหมายเลข ๓๒ สุโขทัยใหม่ เพื่อ ต่อเส้นทางของการเคลื่อนไหวนี้ให้บรรลุ

ด้วยการตระหนักถึงความเป็นจริง ผมจึงบอกเขาว่า เราอาจจะต้องการเวลา ศึกษาเพิ่มเติม และการทำงานในเชิงเจาะลึกมากขึ้น การจัดเทศกาลเท่าที่ผ่านมา ๔ ครั้ง เปรียบได้เพียงแค่การแนะนำให้วงการศิลปะสนใจต่อศิลปะแสดงสด และวิธีเริ่ม ชุมชนผู้สนใจศิลปะแสดงสดเท่านั้นเอง แต่ผมเห็นว่านับแต่ปีที่ ๕ นี้เป็นต้นไป เอเชียโทเปียจะเพิ่มความเข้มข้นในเชิงวิจัย และการเก็บรวบรวมข้อมูลให้มากขึ้น...

๑๔ พ.ย. ๒๕๔๖ ผมทำหน้าที่เป็น สารตีพิมพ์ให้ศิลปินใหญ่ของโลกศิลปะแสดงสด ๓ คน ญาน สวิตซินสกี (Jan Swidzinski) จากกรุงวอร์ซอว์ (Warszawa, Poland), เอสเตอร์ เฟอร์เรอร์ (Esther Ferrer) จาก ปารีส (Paris, France) และ ริชาร์ด มาร์แตล สำหรับศิลปินหนุ่มสาวที่เหลืงทั้งหลายเดินทางไปด้วยกันโดยรถบัส ที่มี โทศาล เปลี่ยนบางช่วง และ ซวิน ตวลย์-กียอย ช่วงภาพเดินทางไปด้วยในฐานะ เจ้าภาพ

ญาน สวิตซินสกี อาจจะไม่ใช่ศิลปินที่โด่งดังแบบซูเปอร์สตาร์ แต่เขาเป็นนักคิด ผู้อาวุโสในวงการศิลปะของจิตใจ (Art of Mind) ที่เขาใช้เรียกการทำงานของเขา เริ่มขึ้นในปี ๒๕๑๔ ขณะที่เขายาว ๕๒ ปี ที่เขาได้เขียนข้อเสนอทางศิลปะที่สำคัญ ที่เรียกว่า ศิลปะเนื้อหา (Contextual Art) เขาเสนอให้เราพิจารณาว่า ศิลปะที่ใช้ดวงตาเพียงอย่างเดียวอาจจะไม่เพียงพออีกต่อไป แต่ศิลปะแห่งจิตใจซึ่งจะทำให้การเสนอจุดยืนของศิลปินในฐานะตัวตนของกลุ่มสังคมที่สังกัดอยู่ มีความชัดเจนขึ้น เขาเรียกร้องให้เราชมรับความจริงว่า ไม่ว่าเราจะทำงานศิลปะแบบไหน เนื้อหาในงานของเรา จะแสดงให้เห็นถึงจุดยืนของเราในสังคม และแสดงฐานะของตัวเราในกลุ่มคนที่เราสังกัดอยู่ การยอมรับข้อเท็จจริงนี้

อาพันธ์กลิ่น อิศรางกูร ณ อยุธยา น้องสาวคนเล็กสุดของเอเชียโทเปีย ใช้คำ 'ป่วย' และ 'สุขภาพ' มาเตือนให้เราคิด แต่อีกทีหนึ่งก็เสียดสีการประณามความหมายที่ซ่อนอยู่ภายใต้คำทั้งสองคำนั้น, เอเชียโทเปีย ๕, สมาคมฝรั่งเศส, กรุงเทพฯ ๑๔ พ.ย. ๔๖

ร่างเปลือยอาบสีแดง บรรจงเดินบนใบบัว บางขณะทำให้คิดถึงภาพ 'ก้าเดวิวิส' แต่เหงิง เทฮา แห่งกลุ่มขบวนการใหม่กรุงปักกิ่ง หยอชามให้เราร่วมสำรวจถึงเรื่องราวการประสูติของพระพุทธองค์ โดยเปลี่ยนภาพจาก 'เขา (ผู้ชาย)' เป็น 'เธอ (ผู้หญิง)', เอเชียโทเปีย ๕, สมาคมฝรั่งเศส, กรุงเทพฯ, ๑๔ พ.ย. ๔๖

จะทำให้เราเห็นชัดขึ้น ในผลงานศิลปะซึ่งเป็นไปเพื่อสะท้อนถึงความรู้สึกของกลุ่มชน หรือชุมชนเฉพาะ (เห็นได้ชัดว่าเขาไม่ใช้คำว่า "ชุมชน" เพราะเขาเห็นว่ามันกว้างเกินไป ในแต่ละชนชั้นหนึ่ง ก็มีความสนใจที่หลากหลาย แต่กลุ่มชน หรือชุมชนของเขาในที่นี้น่าจะเป็นกลุ่มทางความคิดมากกว่า) แม้ว่าสิ่งที่เขาเสนอผ่านมากกว่า ๓๐ ปีแล้ว แต่หลักการอันสำคัญของศิลปะเนื้อหา

ความรุนแรง การต่อต้านความรุนแรง เป็นภาพประทับใจที่ถาวรของศิลปะแสดงสดในประเทศนี้เต็มไปด้วยภูมิทัศน์ที่สวองงาม และรอยยิ้มที่เป็นมิตร เพื่อให้ภาพที่สมบูรณ์ของประเทศไทย บางทีการแสดงแบบนี้ คือ 'อินซันไทยแลนด์' ที่แท้จริงก็เป็นที่ได้ มงคล เปลี่ยนบางช่วง, เอเชียโทเปีย ๕, สมาคมฝรั่งเศส, กรุงเทพฯ ๑๔ พ.ย. ๔๖

ยังคงเคลื่อนไหวอยู่อย่างต่อเนื่องในทางความคิดมาโดยตลอด และต่อหน้าผมนอนนี้ ศิลปินวัย ๔๐ ปี ที่ยังคงคิดกึกด้วยพลังศิลปะ เขาเดินทางมาไกลครั้งโลกเพื่อมาร่วมงานเทศกาล เอเชียโทเปียครั้งที่ ๕ ที่เพิ่งจะเสร็จสิ้นลงที่เชียงใหม่ เมื่อ ๒๒ พ.ย. ๒๕๔๖ ที่ผ่านมานอกเหนือจากการที่เราได้ศึกษางานเขาจากประสบการณ์อันยาวนานของเขาแล้ว ญาน

สวิตซินสกี คือแรงบันดาลใจที่ช่วยกระตุ้นเราให้ผมเกิดพลังการทำงานอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน

เช่นเดียวกับกับ เอสเตอร์ เฟอร์เรอร์ ด้วยวัย ๖๖ ปี ในวันนี้ เอสเตอร์ มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวขบวนการอวองการ์ด (Avant-Garde) ในสเปน ในทศวรรษที่ ๕๐-๖๐ กลุ่มศิลปิน ZAJ ที่ต่อต้านเผด็จการฟรังโก ZAJ มีขบวนการมิตรนานาชาติในปารีส และนิวยอร์ก โดยเฉพาะ จอห์น เคจ (John Cage) หัวขบวนฟลักซุส (Fluxus) ต่อมาเธอก็ย้ายภูมิลำเนาไปอยู่ในกรุงปารีส จนทุกวันนี้

เอสเตอร์เล่าให้ผมฟังว่า ในปี ๑๙๗๓ ขณะที่ผมกำลังเข้าเรียนเป็นปีแรกที่โรงเรียนศิลปะแห่งพิริกัตที่กรุงบอสตัน เธอได้รับเชิญให้ไปแสดงสดที่สหรัฐอเมริกาที่จัดโดย จอห์น เคจ (John Cage) เจ้าสำนักฟลักซุส (Fluxus) ในฐานะศิลปินแสดงสดมืออาชีพ จากฝรั่งเศส ซึ่งทำให้เธอได้พบกับ ดิก ฮิกกินส์ (Dick Higgins) วาทยกรฟลักซุส เธอเล่าให้ฟังถึงงานชิ้นสำคัญของฮิกกินส์ที่ใช้ กาน้ำร้อนหวีดเสียง จำนวน ๑๐๐ อัน ตั้งให้เดือดบนเตาไฟฟ้าพร้อมๆ กัน โดยมีเขาเป็นวาทยกรของเสียงน้ำเดือดผ่านกรวยแก้ว เธอพูดเรื่องนี้หลังจากที่ได้รับรางวัลของ มงคล เปลี่ยนบางช่วง ที่มีส่วนประกอบของ กาน้ำร้อนหวีดเสียงด้วย

เธอได้ใช้เวทมนตร์แห่งมินิมัลลิสต์ (Minimalist) ปลุกปั้นให้ผมใช้ความเข้มงวดกับการเลือกศิลปินเข้าร่วมงานเทศกาล (ที่เธอชมเชยว่า) มีความสำคัญระดับนานาชาติ "การเลือกศิลปินหญิงมาร่วมงานเพียงเพราะเธอเป็นผู้หญิง ไม่ได้แสดงว่าเราได้ให้เกียรติผู้หญิงพอ เทศกาลศิลปะมีไว้เพื่อศิลปินมืออาชีพ ไม่ใช่ให้นักเรียน หรือมือสมัครเล่น" ไม่ว่าเราจะเห็นด้วยกับระดับไหน และข้อโต้แย้งของผมกับสมาชิกร่วมทางคนอื่นจะเป็นอย่างไร แต่ผมถือว่าข้อวิจารณ์ของเธอมีความสำคัญต่อทิศทางการทำงานของเอเชียโทเปียต่อไป

ข้อเสนอของเอสเตอร์ในการล้มมนา ศิลปินเอเชียโทเปีย ในเรื่องผู้หญิงในศิลปะ ก็มีน้ำหนักสำคัญในเชิงความคิดทฤษฎี เธอวิเคราะห์ว่างานศิลปะที่เรียกว่าเป็น เฟมินิสต์อาร์ต ที่เห็นอยู่ทั่วไปมี ๓ ประเภท คือ แบบแรก การสะท้อนความเป็นเนื้อ ภายใต้อานาจสังคมผู้ชาย แบบที่สอง การ

ข้าเต็มความเจ็บช้ำของตนเองที่เป็นเหยื่อ
ในแบบแรก และ แบบที่สอง คือการกล่าว
โทษผู้ชาย ทั้งๆ ที่พวกเขาก็ยังอยู่กับผู้ชาย
หรือเพื่อประกาศความเป็นเลสเบี้ยนของ
ตน

เธอดังคำถามว่า ความคิดของผู้
หญิงจริงๆ นั้น คืออย่างไร และเราจะค้น
พบได้อย่างไร ในเมื่อเราทุกคนต่างเกิดขึ้น
และเรียนรู้ อยู่ภายใต้ความคิดแบบผู้ชายนี้
มานานักหนาแล้ว

บางทีเราอาจจะต้องค้นหาว่า ใน
ภาพเขียนผนังถ้ำของคอนยุคก่อนประวัติ-
ศาสตร์ มีตรงไหนบ้างที่สะท้อนว่าเขียนโดย
ผู้หญิง หรือว่าทั้งหมดนั้นเขียนโดยผู้หญิง
ในเมื่อไม่เคยมีใครพิสูจน์ได้ว่าภาพเหล่านั้น
เขียนโดยผู้ชายยุคก่อนประวัติศาสตร์

เธอยังคงตั้งคำถามต่อไปอีกว่า มี
ความจำเป็นแค่ไหนที่จะค้นหาว่าศิลปะแบบ
ผู้หญิงแท้จริงนั้นเป็นอย่างไร แต่เธอก็คิดว่า
บางทีการค้นหาว่าจริงหรือไม่? ที่ผู้หญิงจะ
สามารถมีลูกเองได้โดยไม่ต้องร่วมเพศกับ
ชาย เพราะผู้หญิงมีอวัยวะที่ให้กำเนิด ที่มี
ระบบในตัวเอง ซึ่งน่าสนใจกว่า ในแง่ที่
ทำให้คนเราเริ่มมีมุมมองในเรื่องความสัมพันธ์
หญิงชาย และทำให้ผู้หญิงเห็นผู้ชายมีความ
สำคัญน้อยลงต่อการดำรงอยู่ของตนมากขึ้น
ก็เป็นได้

เธอกล่าวอย่างมั่นใจต่อไปว่า เมื่อ
ใดที่ผู้หญิงเริ่มคิดไม่ต้องถ่วงผู้ชาย ก็คงจะ
ทำให้ผู้หญิงเริ่มเห็นตัวตนในแบบที่แตกต่าง
จากชายมากขึ้น

เมื่อถูกถามว่า จำเป็นแค่ไหนที่เรา
จะต้องมีความแตกต่าง เธอตอบว่าการยอม
ค้นหาความแตกต่างก็หมายถึงว่าเราต่าง
ยอมรับการดำรงอยู่ของกันและกัน

ในเมื่อไทยปัจจุบันนี้ ความคิดสตรี
นิยม มีการเคลื่อนไหวค่อนข้างคึกคัก
อย่างเช่นการเคลื่อนไหวของศิลปินหญิงใน
เทศกาลวูแมนนิฟิสต์ (WOMANIFESTO)
จนถึงประเด็นร้อนเรื่องการทำให้การค้า
ประเวณีถูกกฎหมาย หรือไม่ต้องมีกฎ-
หมายเอาผิดโสเภณี ซึ่งก่อให้เกิดกระแส
การถกเถียงกันในเรื่องผู้หญิงอีกทั้งหนึ่งใน
สังคมไทย ความสัมพันธ์หญิงชาย การ
กีดกันแรงงานหญิงข้ามชาติ กับการต่อต้าน
การค้ามนุษย์ และการเคลื่อนไหวทางความ
คิดของสิทธิเพศใหม่ ฯลฯ ซึ่งทำให้นักคิด
และนักการเมืองทั้งในสภา และนอกสภา
การพลาหมพรอนาถึงการศึกษาที่ผู้หญิงโดย
สิทธิชายเป็นใหญ่ที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ ด้รับ
การทำทนายให้เปิดประตูรับความจริง และ
ก้าวต่อสู่ที่เป็นจริง ที่นักสตรีนิยม ศิลปิน
สตรีนิยมทั้งหลาย จะต้องรับภารกิจเป็นผู้
นำในกระแสการต่อสู้กันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ริชาร์ด มาร์แตล คลังข้อมูลศิลปะ
การแสดงสดเคลื่อนไหว และนักสร้างระบบ
ทฤษฎีแห่งความคิดของศิลปินตั้งแต่ยุค
ฟลวกุส มาจนถึงทุกวันนี้ เราตั้งข้อสังเกตว่า
การทำงานศิลปะแสดงสดในเอเชีย ที่กำเนิด
ขึ้นในวงการนักเคลื่อนไหวประท้วงทางการเมือง
จนเป็นรูปแบบหลักของเอเชียไปแล้ว

'เดินคือมรณวิที' นำให้เราคิดตามรอยทางเดิน
ของเธอ ด้วยเทพกระชาย ไม่ใช่การวิเคราะห์ทาง
แต่คือร่องรอยของโยโซซาเป็นนิตี อย่างเราที่
ใช้เท้าก้าวอย่างผ่านระหองแห่งประวัติศาสตร์
การแสดงของเอสเตอร์ เฟอร์เรอร์ ไม่ใช่การ
ให้ความบันเทิง แต่น่าจะเรียกว่าแนวทงผู้
ความรู้แจ้ง, สมาคมฝรั่งเศส, กรุงเทพฯ,
เอเชียโทเปีย ๕, ๐๔ พ.ย. ๘๖

ศิลปินจำนวนมากในเอเชีย ใช้ร่างกายและวัสดุ
หลายอย่าง เพื่อแสดงออกถึงความโกรธแค้น
ต่อการครอบงำทั้งด้านการทหารและการ
ค้าของสหรัฐอเมริกา, วาวาน คริสเตียน,
อินโดนีเซีย, สมาคมฝรั่งเศส, กรุงเทพฯ,
เอเชียโทเปีย ๕, ๐๔ พ.ย. ๘๖

แต่น่าสนใจศึกษาความลึกซึ้ง และเราทั้ง
๔ ก็ร่วมกันตั้งคำถามว่า การแสดงศิลปะ
ประท้วงได้เสนออะไรนอกเหนือจากการ
ประท้วงการแสดงออกถึงจุดยืนทางการเมือง
เมืองมีความสำคัญต่อศิลปะอย่างไร หรือ
ว่าศิลปะเป็นเพียงแค่เครื่องมือทางการเมือง
เพื่อไปบรรลุเป้าหมายทางการเมืองเท่านั้น

การทำงานศิลปะเพื่อไปบรรลุเป้า
หมายอื่นเป็นไปได้แค่ไหน และถ้าเป็นเช่นนั้น
อะไรคือปรัชญาศิลปะ อะไรคือสิ่งที่ทำให้
ศิลปะแตกต่างจากสิ่งอื่น อะไรคือสิ่งที่
ทำให้พวกเขาแตกต่างไปจากผู้อื่น หรือ

กล้ากระทำบางอย่างที่คนอื่นอาจเห็นว่า
บ้าๆ บอๆ ฯลฯ

การทำงานศิลปะเป็นการทำงานใน
ระบบความคิดอีกแบบหนึ่ง ใช่หรือไม่?
เป็นระบบความคิดที่แตกต่างจากการสอน
ศีลธรรมของพระ และการประกาศแถลง-
การณ์ของนักการเมือง อีกทั้งเราไม่ใช่นัก
สังคมสงเคราะห์ แต่ไม่ว่าจะยอมรับมันหรือ
ไม่ ระบบความคิดของพวกเขาไม่มีอะไร
หยุดยั้งได้ และที่เน้นมา แนวคิดด้าน
ศิลปะส่งอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตทาง
สังคมของผู้คนที่เกิดขึ้นมาในชั้นหลัง เหมือน

วิทยาศาสตร์และเหมือนหลักคิดทางปรัชญา
ที่ไม่ได้มีขึ้นมาเพื่อสะท้อนปัจจุบันเท่านั้น
แต่มันจะส่งผลต่ออนาคตด้วย

การแลกเปลี่ยนกับริชาร์ด ทำให้เรา
บรรลุข้อตกลงที่จะร่วมกันสร้างโครงการ
เมืองผ่าแผ่นดิน เป็นการแลกเปลี่ยนศิลปินกัน
ระหว่างคิวเบก และกรุงเทพฯ โดยจะเริ่ม
ต้นสำรวจความเป็นไปได้ในปีนี้เป็นต้นไป
โดยที่ริชาร์ดได้เชิญให้ผมเดินทางไปคิวเบก
ในเดือนมีนาคม ๒๐๐๔ นี้ เพื่อเผยแพร่การ
ทำงานของเอเชียโทเปีย และเล่าถึงสภาวะ
การณ์ทางด้านศิลปะร่วมสมัยของไทย
พร้อมๆ กับเยี่ยมชมกิจการศิลปะที่ดำเนิน
การโดยศิลปินในกรุงเทพฯ และริชาร์ดจะ
เดินทางมาประเทศไทยในปลายปีเดียวกันนี้
เพื่อทำในสิ่งเดียวกัน

การเป็นพลขั้ให้กับนักบริหารทาง
ศิลปะ ๓ คน ในเส้นทางที่ไกลกว่า ๘๐๐
กม. ทำให้ผมใช้เวลานานกว่าที่เคย
ทำไปเกือบ ๒ ชั่วโมง และรู้สึกทงง
ตนว่ามีความสำคัญพอๆ กับคนขับรถ
ของพระอรชุนในมหาภารตยุทธ จะ
แตกต่างก็เพียงว่า สงครามในทุ่งกุ
เกษครนั้น ย้ายเข้ามาอยู่ในรถคันนี้คั้น
เดียว โดยมีสารทิเป็นผู้ใช้รักษสันติภาพ
(PEACEMAKER) อย่างไรก็ตาม สงคราม
ย่อยๆ นี้ ก็เป็นแค่การดูนทอมแอนด์
เจอร์รี่ เท่านั้นเอง ■

หมายเหตุ : ข้อเขียนนี้ เป็นบันทึกจาก
ประสบการณ์ที่ผู้เขียนได้จากการจัดเทศกาล
ศิลปะแสดงสดต่อเนื่องทุกปี โดยที่ปีนี้เป็นครั้งที่
๕ จัดขึ้นระหว่างวันที่ ๑๑-๒๓ พฤศจิกายน
๒๕๔๖ ที่กรุงเทพฯ และเชียงใหม่

Advertisement for 'POMO SAPIENS' featuring cartoon characters and Thai text. The main headline reads 'เทศกาลโลกก็มันโก้ ให้ลิงดู' (Festival of the World is so cool, let the monkey watch). Other text includes 'ไอ้ก๊อปปี้' (I'm copying), 'อ้อ น่องดำ' (Oh, black legs), 'ผมอยากกลับไปบ้าน' (I want to go home), and 'CHICKY IS GOOD'. There is also a price tag of '1,000,000 บาท' (1 million Baht) and a logo for 'longtuech@hotmail.com'.